

Добры дзень, сябры! Я, Таццяна Старасценка, вітаю кожнага, хто далучыўся да нашай перадачы “Беларусь ад А да Я”. Сёння мы з вамі дакранёмся да свята, якое дорыць нам зіма, да свята Новага года. Асабліва ў дзяцінстве мы так чакаем яго, такога снежна-іскрыстага, чакаем водару ёлачкі, падарункаў і, безумоўна, Дзеда Мароза са Снягуркай.

Гучыць музыка.

Чытае артыст. **Зноў зіма, зноў зіма. І кругом – сумёты.**

Ды няма, ды няма ў вачах самоты.

Карагод завірух дзень і ноч лятае.

Белы снег, быццам пух, далі замятае.

А дзяцей на двары клічуць забаўлянкі:

Дзед Мароз падарыў і канькі, і санкі.

А сняжок, а лядок вабяць як ніколі.

А лыжня, а каток – загартоўка воль.

Белы снег – белы птах – на плячо садзіцца

І ў вачах, і ў вачах радасна іскрыцца...

Калі ж раней адзначаўся Новы год у Беларусі? Земляробчыя святкаванні Новага года вядомы вясной, летам, восенню і зімой. Такі дзень звычайна прыстасоўваўся да адпаведнага становішча на небе свяцілаў: сонца, месяцаў, магчыма, нават і асобных зорак. Старажытныя славяне з прыняццем хрысціянства мелі юліянскае летазлічэнне па візантыйскім узору. Але Новы год пачыналі не з 1 верасня, як у Візантыі, і нават не з 1 студзеня, як у Рыме, а па свёй старажытнай традыцыі – вясною, 1 сакавіка. Гісторыя змен у календары, звязаных з перанясеннем святкавання Новага года, няпростая. Рэформы натыкаліся на супраціўленне народа, які даражыў традыцыямі мінулага і не прымаў новаўвядзенні. Яскравых прыкладаў у беларускім фальклору і абрадах аб святкаванні пачатку года восенню не заўважаецца. Моцныя вясновыя і зімовыя традыцыі, якія пусцілі глыбокі карані ў свядомасці народа, не далі развіцца новай рэлігійнай абрадаваці ў сялянскім побыце. Тая частка Беларусі, што была ў федэратыўным саюзе з Польшчай, у 1582 годзе перайшла на грыгарыянскі стыль. 9 студзеня 1584 года ў Вялікім княстве Літоўскім выйшла спецыяльная грамата, што прадпісвала адзначаць святы ў новым стылі.

У Расіі ж яшчэ доўга працягваў існаваць юліянскі каляндар, які вызначаў святкаванне Новага года вясною, затым – восенню. 20 снежня 1700 года выйшаў указ Пятра I пра тое, каб адзначаць Новы год зімою. І абавязкова – з хвойнымі дрэвамі. На Беларусі пакланенне дрэвам існавала і раней. З заходніх краін, у прыватнасці з Германіі, былі запазычаны нашымі гарадамі, а недзе ў канцы 19 – пачатку 20 стагоддзя пачалі шырэй выкарыстоўвацца на святкаванні Дзед Мароз і Снягурка. У беларускім вясковым побыце гэтыя персанажы найлепш замацаваліся ў савецкі перыяд, сталі папулярнымі побач са спрадвечнымі традыцыямі беларусаў.

Гучыць песня “Чараўніца-ёлка” на словы Уладзіміра Мазго (там ёсць словы Мы цэлы год, мы цэлы год яго чакаем, а потым водзім карагод...)

Сапраўды, менавіта ў навагодняе свята кожнаму з нас мроіцца пра штосьці незвычайнае, таямнічае, кожнаму хочацца, каб спраўдзіліся ўсе надзеі. Мы не з нецярплівасцю паглядаем на лісток календара з апошнім снежаньскім днём: хутка надыдзе першага студзеня, і распачнецца адлік новага, 2010 года.

Аднак пагартаем старонкі гісторыі. Яшчэ да рэвалюцыі неаднаразова ставілася пытанне аб рэформе календара, бо ён не быў дастаткова дакладны, у параўнанні з астранамічным разыходзіўся на некалькі сутак. У 1918 годзе краіна перайшла на грыгарыянскі каляндар. Датаю, што ішла за 31 студзеня, у тым годзе стала не 1, а 14 лютага. Прысвятакі і свята народнага календара на Беларусі сярод праваслаўных замацаваліся па старым стылі, а сярод католікаў – па новым. Таму афіцыйны грамадзянскі Новы год адзначаецца па новым – 31 снежня.

У беларусаў, як і ў іншых славянскіх і неславянскіх народаў, існаваў даўні звычай адзначэння пачатку года, які называўся Каляды. У беларусаў, украінцаў, рускіх навагоднія святкаванні прадляваліся два тыдні і звычайна па традыцыі з 24 снежня да 6 студзеня, па новым стылі з 6 да 19 студзеня.

Чытае артыст. Каляды – даўняе навагодняе свята нашых продкаў, на якім вадзілі “казу” – каб на полі радзіла, вадзілі “мядзвездзяў”, каб былі ўсе дарэчыя і багатыя, спявалі калядкі і шчадроўкі, у якіх зычыл дабрабыту і шчасця. Лічылася: як праводзілася каляднае навагодняе свята, такі будзе і ўвесь новы год.

Гучыць музыка. У народзе існавалі такія мудраслоўі: Ясныя дні перад Калядамі – на добры ўраджай. Калі на Каляды дзень цёплы – летам пчолы будуць добра раіцца. Калі на Каляды пагодна – чакай ураджайнага года. На Каляды іней – ураджай на хлеб, неба ў зорках – ураджай на гарох будзе. Калі на Каляды дождж ці мокры снег – сенакос дажджлівы будзе. Калядкі – добрыя святкі: бліны ды аладкі. Будзь здароў на ўвесь год, як калядны лёд.

Гучыць песня “Ой, калядачкі”.

Да калядавання звычайна групавалася моладзь, што вечарам хадзіла па вёсцы з віншаваннем. Як запявала лічыўся сярод каляднікаў патрэбным чалавекам, так не абыходзіліся яны і без скрыпача, які бесперастанку найграваў, часта на двухструннай сваёй скрыпцы, дарогаю ад хаты да хаты і на двары гаспадароў. Падышоўшы пад акно або пад дзверы, адзін з каляднікаў прасіў дазволу “спяваць Каляду”. Спявалі звычайна пад вокнамі. Рэдка хто з гаспадароў прасіў спяваць больш за адну песню, бо ў такім выпадку патрэбна большае ўзнагароджанне. Звычайна за адну песню давалі пірог, за дзве – два, а ў заможных дамах акрамя пірага давалі

каляднікам грошы, кілбасы і сала. Каляднікі хадзілі з вечара да самай раніцы.

Гучыць музыка. У эфіры перадача “Беларусь ад А да Я”, прысвечаная святкаванню Новага года паводле беларускіх народных традыцый.

Чытае артыст. На працягу Каляд у некаторых мясцінах адбывалася пераважна два роды гульні. Моладзь хадзіла або са “звяздою”, або з “Віфлеемам”. “Звязду” майстравалі так. На раму ад рэштата ці сіта накладвалі прамочаную салам ці алеем паперу і замацоўвалі на падставачнай жэрдцы для зручнага пераносу з аднаго месца на другое. Каб гэты круг меў выгляд зоркі, да яго прымацоўвалі ў чатырох-шасці пунктах пірамідальныя “рогі” і дзеля прыгажосці абгортвалі іх рознакаляровымі папяровымі махрамі. Затым рабілі новае невялікае кола, па акружнасці якога накладвалі выразаных з паперы салдацікаў, конніцу або пяхоту. Кольца замацоўвалі на палачцы. Калі ўставіць у раму “звяды” свечку (у пакоі не павінна быць святла) і паварочваць кольца з наклеенымі салдацікамі, то для тых, хто стаіць з пярэдняга боку “звяды”, уяўляецца, што ідзе бясконца колькасць войска.

Наладжванне “Віфлеема” найбольш складанае і абыходзілася даражэй. Таму за яго браліся заможныя хлопцы. Майстравалася нешта накшталт скрынкі, верх якой падзяляўся на такія ж, як у “звяды”, пірамідальныя “рогі”, гэтакі большага памеру. Бакі і верх скрынкі ўпрыгожваліся рознымі святочнымі карцінамі. Ніжні бок яе, або падлога, рабілася з разрэзамі і адтулінамі і часам засцілалася белымі мехавымі шкуркамі. З дрэва рыхтаваліся фігуркі людзей, якія ўяўлялі сабой розныя асобы: Ірада, трох Каралёў, жонку Ірада і іншых. Гэтыя выявы прымацоўваліся да дроту – ён павінен быў вольна рухацца ў шчылінах падлогі. Вопытная рука, кіруючы дротам, магла прымушаць дзімы лялькі рабіць розныя спектаклі.

Беларускія вясковыя людзі лічылі падобныя відовішчы вяршыняй задавальнення. Майстры з гэтымі рэчамі хадзілі звычайна па вечарах да больш заможных гаспадароў, паказваючы сваё майстэрства і атрымліваючы нейкае ўзнагароджанне.

Гучыць музыка.

На Каляды вадзілі і “казу”. Некалькі маладых хлопцаў збіраліся ў якую-небудзь хату, пераважна маласямейную, і прыбіралі “казу”: самага кемлівага з хлопцаў апраналі ў вывернуты кажух, на ногі яму насоўвалі другі, таксама вывернуты, і абодва кажухі замацоўвалі ў поясе вяроўкай. Праўда, хутчэй атрымлівалася падабенства з мядзведзем, чым з казой. Твар вымазвалі сажай або насоўвалі маску. На галаве была шапка, да якой прымацоўваліся рогі, сплеценыя з лазы ці саломы. У завяршэнне ўбору хлопцу давалася ў рукі вупражняя дуга – на яе ён сядзеў вярхом. І – каза

гатова. Абавязковымі спадарожнікамі “казы” былі “дзед”, “цыганкі”, “музыка”. “Дзедам” выбіралі таксама маладога хлопца, здольнага выконваць гэтую ролю. Акрамя старой парванай вопраткі, на твары была маска з бярозавай кары, агромністы бурак замест носа і доўгі жмут ільну або пянькі на месцы барады. Для дыхання прарэзвалася невялікая дзірачка насупраць рота і такія ж дзве дзірачкі для вачэй. “Дзед” павінен быў займаць гаспадара ў час паказу “казы” вясёлай размовай, жартамі і частаваць яго “нюхальным тытуном”. Для гэтай мэты стары меў сваю табакерку, напоўненую попелам. Ад падобнага пачастунку гаспадар, зразумела, заўсёды адмаўляўся, прычым у знак удзячнасці стараўся падпаліць баряду “дзеду”, што яму часта і ўдавалася. Дарэчы, за такі выбрык “дзед” не злаваўся і, выходзячы з хаты, прывязваў сабе другі шматок пянькі замест згарэлай барады.

Гучыць музыка. Была і такая гульня.

Чытае артыст. Хлопцы і дзяўчаты збіраліся ў якую-небудзь хату і там гатавалі розныя закускі, а галоўнае – рабілі фігуру ката наступным чынам: галаву і тулава – з цеста, вушы і ногі – з сала, хвост – з каўбасы. Выпякалі і вешалі сярод іх пад столлю. Затым кожны па чарзе імкнуўся зубамі адкусіць у яго кавалачак, а калі атрымаецца, то і ўсяго адарваць. Пры гэтым гаварылі: “Еду з кута на “ката”, цап за “ката”. Але мала каму ўдавалася выканаць такую ролю з поспехам, бо яго пастаянна смяшылі. Таму, хто засмяўся, вымазвалі твар анучай, спецыяльна забруджанай у сажы, і больш не пускалі да “ката”. Калі ўдзельнік не рассяўся, яго дапускалі паласавацца кавалачкам. Забава працягвалася да таго часу, пакуль хто-небудзь поўнасьцю не адарве “ката”. Тады “ката” клалі на стол і дзялілі на ўсю кампанію. На заканчэнні гульні гуртам сядалі за стол, закусвалі, а потым танчылі да ранку.

Гучыць музыка. Толькі зімою выконвалася гульня “Жаніцьба Цярэшкі”. “Меці” і “бацька”, абраныя са старэйшых, падбіралі ў пары хлопцаў і дзяўчат, а потым “жанілі” іх (у жартоўнай, безумоўна, форме): дзяўчаты ўцякалі ад жаніхоў, а хлопцы іх даганялі. Мітусня, смех, жарты, песні. Хлопцы і дзяўчаты не саромеліся гаварыць тыя словы, якія хацелі, -- гэта ж усяго гульня! Жанілі Цярэшку ўсю ноч. І нярэдка здаралася, што гэтая гульня для многіх пар заканчвалася сапраўдным вяселлем.

Гучыць музыка. Для вас, сябры, гэтыя гульні і звычаі з вышыні сучаснасці здаюцца дзіўнаватымі. Але ж яны – наша спадчына, наша мінулае, якое мы павінны памятаць. Як і Каляду – вясёлае навагодняе свята.

Чытае артыст. Добрыя людзі, будзьце ўсе рады,
Хай не кране вас смутак і жаль.
Сёння мы з вамі святкуем Каляды,
Сёння над намі блакітная даль.

Гэтая даль стала кожнаму блізкай,
Шчасце, што людзям паслаў яе лёс.
І ад яе незвычайнай калыскі
Шлях чалавецтва вядзе да нябёс.
Што прынясём, які падарунак
У дзень святкавання Каляд?
Лепшыя вынікі працы і думак,
Шчырыя словы “брат” і “сястра”.
Хай паміж намі не будзе ніколі
Тое, што робіць нам зло,
Хай вызначае шляхі нашай долі
Зоркі каляднай святло.

Гучыць музыка. Сапраўды, няхай паміж намі ніколі не будзе зла і Новы год нясе толькі шчасце і дабрабыт. А наша перадча “Беларусь ад А да Я” заканчваецца. Яна была падрыхтавана па матэрыялах кнігі “Беларускі народны каляндар”, часопіса “Роднае слова” (у прыватнасці артыкула Валянціны Нагорнай “Сёння мы з вамі с’яжам Каляды...”), эсэ Янкі Сіпакова “Нашы святы”. Прагучаў верш Уладзіміра Мазго “Зімовае”. Я, Таццяна Старасценка, развітваюся з вамі да новых сустрэч у эфіры.